

candığı belirtilmektedir. 13 Cemâziyelev-vel 1190 (30 Haziran 1776) tarihli belgede Karaağaç Sarayı ile Kâğıthane kasırlarının Hassa başmimarı Hâfız İbrâhim tarafından tamirâtı öngörülmüş, 19 Cemâziyelev-vel 1199'da (30 Mart 1785) Sâdâbâd Kasrı'nın tahtaları ve Küçük Kasır ile padişaha mahsus iskelenin ve kasra giden yolun etrafındaki parmaklıkların onarımı yapılmıştır. Yine I. Abdülhamid dönemine ait 12 Zilhicce 1200 (6 Ekim 1786) tarihli belgede Sâdâbâd ve Karaağaç sarây-ı hümayunları ile bitişindeki Yûsuf Efendi Bahçesi'ne gelen su yolları tamiratının yapılması keşif üzerine 3500 kuruş tuttuğu kaydedilmektedir.

III. Selim döneminde de bölge önemli ölçüde imara tâbi tutulmuştur. Babası III. Mustafa ile askerlerin tâlimlerini seyretmeye giden III. Selim, Sâdâbâd'dan pek hoşlanmış, tahta çıktıktan sonra burayı ihya etmiştir. Sivil mimarının öne çıktığı III. Selim döneminde Sâdâbâd'daki Çağlayan mahallinde bulunan Kasrı Hümayun'un yeni bir tamir geçirdiğini 23 Zilkade 1206 (13 Temmuz 1792) tarihli belge ortaya koymaktadır. 21 Zilkade 1208 (20 Haziran 1794) tarihli belge ise Hassa başmimarı Mehmed Ârif Ağa tarafından yapılan onarımda Sâdâbâd-Kâğıthane Sarayı'nın yanı sıra bendlerin de tamir ve inşası belirtilmektedir. 1210 (1795-96) tarihli bir başka belgede Sâdâbâd'daki saray ve havuzların onarımının yaptırıldığı kayıtlıdır.

II. Mahmud, Kâğıthane'nin yenilenmesine karar verdiğinde gerekli inşaat malzemesinin önemli bir kısmını harap durumda olan Karaağaç Sarayı ve Bahçesi'nden temin etmiştir. Padişah Sâdâbâd Sarayı'nı yıktırarak mimar Krikor Amira Balyan'a yeniden inşa ettirmiştir. Bunun dışında çeşitli kasırların, çağlayanların, Hayrâbâd Camii ve çeşmelerin yenilenmesiyle birlikte çevre tanzimi yapılmıştır. Fakat peşpeşe yaşanan talihsiz olaylar ve çok sevdiği gözdesinin burada ölmesi padişahın Sâdâbâd'dan uzaklaşmasına sebep olmuştur. II. Mahmud Nişantaşı, Atiye Sultan Sarayı (Sarây-ı Hümayun, Karşı Köşk) ve Yeniçeşme bu dönemde çevrede yapılan eserlerdir. II. Mahmud'un yaptırdığı saray Sultan Abdülmecid devrinde ihmal edildiğinden harap duruma düşmüş, Abdülaziz döneminde bu saray yıktırılarak yerine 1862-1863'te Sarkis ve Agop Balyan'a Batı Avrupa üslûbunda iki katlı Çağlayan Kasrı yaptırılmış, Hayrâbâd Camii de yenilenmiştir (bk. ÇAĞLAYAN CAMİİ; ÇAĞLAYAN KASRI). Daha sonra II. Abdülhamid Çeşmesi, Poligon Çeşmesi, Poligon Kasrı,

Koşu Köşkü yapılmıştır. Önceleri şehzadelerin, sultanların, saraylıların dolaştığı bu yerlerde sonraları onların yerini dâmâd-ı şehriyârîler almıştır. Padişahların bazı topluluklara ve yabancı elçilere burada verdikleri ziyafetler I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Kâğıthane mesiresi saray için önemini kaybetmekle birlikte İstanbul hayatındaki önemi XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Halîç'ten yüzlerce kayıkla ve karadan arabalarla gelen halk da bu eğlencelere katılıyordu. Burası özellikle İstanbul kadınlarının açık havadaki en büyük eğlence yeri idi. İstanbul'un bu güzel kadınları türlü şiiirler, şarkılarla övülmüştür. Adına şarkılar söylenen, şiiirler yazılan Rânâ Hanım, Nuhkuyulu Nâciye Hanım, Tekirdağlı İzmaro adı bilinenlerden sadece birkaçıdır.

Sâdâbâd, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca Türk edebiyatını da etkilemiş, önceleri şiiirlerde, Tanzimat'tan sonra mensur türlerde adını sık sık duyurmuştur. Dönemin yabancı yazar ve gezginleri dahil pek çok şair, edip ve muharrir İstanbul'daki zarafet, zevk ve neşeyi anlatmak istediğinde hemen daima Sâdâbâd mesire ve eğlencelerinden sahneler tasvir etmiş, buranın tabii güzelliklerinden, tarihe yansıyan hâtıralarından ve sosyokültürel konumundan bahsetmiştir. Ancak hiçbir şair, Sâdâbâd'ı ve oranın zevk ve eğlence dolu ihtişam çağını Nedim'in coşku dolu mısraları kadar güzel ve etkileyici biçimde anlatamamıştır. Onun, "Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre ıyd olsun da gör" veya, "Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a" gibi mütekerrir mısralarla (nakarat) tasvir ettiği şarkılar hiç şüphesiz Sâdâbâd hakkında belge hükmünde edebî eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvarsarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 300; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 480-487; P. G. İnciçyan, *XVIII. Asırda İstanbul* (nşr. H. D. Andreasyan), İstanbul 1956, s. 95; Gönül Aslanoğlu Eya-

pan, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, Ankara 1972, s. 50-52; Sedat Hakkı Eldem, *İstanbul Anıları*, İstanbul 1972, s. 216-230; a.mlf., *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 371; a.mlf., *Sadabad*, İstanbul 1977; M. Münir Aktepe, "Kâğıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", *İsmail Hakkı Üzünçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 335-363; a.mlf., "XVIII. Yüzyılın İlk Yansında Kâğıthane ve Sa'dabad", *TTOK Belleteni*, sy. 351 (1984-85), s. 14-19; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 22; Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1985, s. 21-29; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 112; Banu Bilgicioğlu, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Belgelerin Sanat Tarihi Yönüyle İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 1998), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 144-145, 208-209; Necla Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, İstanbul 1992, s. 108-117; Betül Bakır, *Mimarî Rönesans ve Barok Osmanlı Başkentini İstanbul'da Etkileti*, Ankara 2003, s. 65-67; Necdet Sakaoğlu, "Lale Devrine Genel Bir Bakış", *İstanbul Armağanı: Lale Devri* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul 2000, IV, 17-24; Mustafa Armağan, "Lale Devri'nin Siyah-Beyaz Fotoğrafları", a.e., IV, 25-40; Hüseyin İrmak, *Kâğıthane'de Geçmiş ile Bugün*, İstanbul 2003; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "İstanbul Sarayları", *TTOK Belleteni*, sy. 164 (1955), s. 4; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *VD*, IV (1958), s. 166; Süheyl Ünver, "Her Devirde Kâğıthane", a.e., X (1973), s. 435-461; Semavi Eyice, "Kâğıthane-Sadabad-Çağlayan", *Taç*, I, İstanbul 1986, s. 29-39; a.mlf., "İstanbul'da Bir Eski Eser Cinayeti", *Sanatsal Mozaik*, II/23, İstanbul 1997, s. 26-30; Orhan Şaik Gökyay, "Bağçeler", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık*, IV, İstanbul 1990, s. 7-20; "Sa'dabad", *DBİst.A*, VI, 385-386.

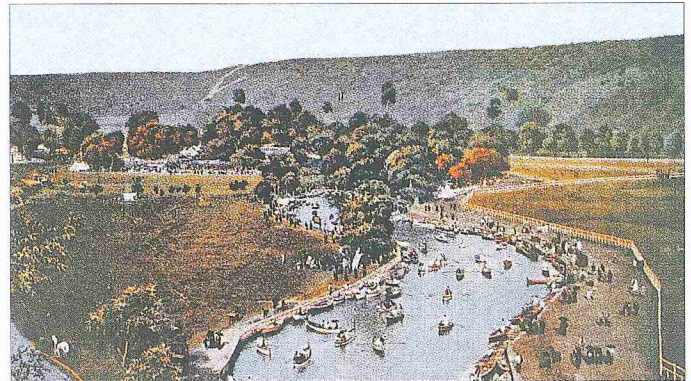
BANU BİLGİCİOĞLU

SÂDÂBÂD PAKTI

1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında yapılan bölgesel iş birliği ve saldırmazlık antlaşması.

İran Şahı Rızâ Pehlevî'nin Sâdâbâd isimli yazlık sarayında imzalandığı için bu adla anılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında yeniden belirlenen Ortadoğu coğrafyasında-

XX. yüzyılın başlarında Sâdâbâd'ı gösteren bir kartpostal (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kartpostal Koleksiyonu)

ki devletler arasında, Sovyetler Birliği'nin doğuya doğru genişleme politikası içinde Basra körfezi ve Hint alt kıtasına ve oradan Uzakdoğu'ya ulaşma planına karşı kuzey emniyet kuşağı olarak düşünülmüş bir antlaşmadır. Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı güçlerin desteğiyle yürütülen proje uzun ön çalışmalarla neticeye ulaşmıştır. Paktın hazırlık çalışmaları İran Şahı Rızâ Pehlevî'nin Haziran 1934'te Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaretıyla başladı. Ekim 1934'te Türkiye, İran ve Irak, Türk Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras'ın öncülüğünde Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Merkezi'nde bir ön antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmaya üç ay sonra da Afganistan imza koydu. İmza töreninden bir yıl sonra Irak Dışişleri Bakanı Nûri Saîd, İran Dışişleri Bakanı Kâzımî ve Türkiye adına Tahran büyükelçisi Cemal Hüsnü, Birleşmiş Milletler'in yıllık toplantısı sırasında paktın hazırlık çalışmalarına devam ettiler. Irak'ın Şattûlarap problemiyle İran'ın Bahreyn'i ilhak meselesi müzakereler sonucunda aşıldı ve Afganistan'ın da katılımıyla dört ülke Tahran'da Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere temsilcileriyle beraber bir araya gelerek 8 Temmuz 1937 tarihinde antlaşma metnini imzaladılar. 25 Haziran 1938'de yürürlüğe giren antlaşma beş yıllığına olacak, ancak taraflardan biri bitiş tarihinden altı ay önce antlaşmaya son verdiğini bildirmediği pakt beş yıl daha uzayacaktır.

Türkiye'den Mustafa Kemal Atatürk ve Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras, Irak'tan Başbakan Hikmet Süleyman ve Dışişleri Bakanı Nâcî el-Asîl, Afganistan Dışişleri Bakanı Serdar Fâiz Muhammed Han ve İran Dışişleri Bakanı Kâzımî paktın gerçekleştirilmesinde emeği geçen önemli devlet adamlarıdır. Ayrıca İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Sir Percy Loraine'in Başbakan Eden'e gönderdiği raporlardan anlaşıldığına göre (İngiltere Arşivleri, *PRO*, *Fo*, 371/20860, 26 Temmuz 1937) onun da önemli yardımları olmuştur. Üye ülkelerin aralarındaki ihtilâfların giderilmesinde ise Türkiye'nin katkısı büyüktür.

Türkiye, Balkan Pakti'nin yanı sıra Sâdâbâd Pakti'nin de imzalayarak bölgede barışa fiilen destek veren en önemli devletlerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Pakt yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşı başladı. Savaşla birlikte paktın yürürlüğü askıya alındı. Son bakanlar konseyi 1939'da yapıldı. Genel sekreterlik kurumunun, konsey başkanına bağlı olarak her yıl değişmesi düşünüldüğünden ve

bir merkezle müstakil personeli bulunmadığından fiilen yürürlüğü durmuş oldu. Sâdâbâd Pakti'nin II. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar yürürlüğe girmesi düşünüldüye de yalnız hukukî varlığı 1979'da İran'daki yeni rejim tarafından feshedildiği imad edilinceye kadar devam etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yine Batılı ülkelerin teşvik ve desteğiyle Bağdat Pakti imzalandı (1955) ve bu defa Afganistan'ın yerini Pakistan aldı.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Marinucci de Reguardati, *Iraq I: L'Evoluzione Politica dell'Irak: 1922-1950*, Roma 1955, s. 151-152; L. W. Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs in the Mid-Twentieth Century*, Tucson 1974, s. 208, 215, 300; L. Ziring, *The Middle East Political Dictionary*, California 1984, s. 341-343; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara 1987, s. 48-49, 264-265, 306, 332, 352; D. C. Watt, "The Saadabad Pact of 8 July 1937", *The Great Powers in the Middle East: 1919-1939* (ed. U. Dann), New York 1988, s. 333-352; İsmail Soysal, "Sadabat Pakti 1937", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (haz. İsmail Soysal), Ankara 1999, s. 327-342; Atay Akdevelioğlu - Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğuyla İlişkiler", *Türk Dış Politikası* (haz. Baskın Oran), İstanbul 2002, I, 357-369; Hayrullah Cengiz, "Sâdâbâd Paktının Türk Dış Siyasi Tarihi Açısından Önemi", *Irak Dosyası* (haz. Ali Ahmetbeyoğlu v.dğr.), İstanbul 2003, II, 29-44; M. Colombe, "La Turquie et les problèmes de moyen orient", *Cahiers de l'orient contemporain*, II/12, Paris 1947, s. 131-144; A. Fleury, "La constitution d'un bloc oriental, le pacte de Saadabad comme contribution à la sécurité collective dans les années trente", *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, XXVII/106, Paris 1977, s. 1-18; M. B. Bishku, "Turkey and Iran during the Cold War", *Journal of Third World Studies*, XVI/1, Americas 1999, s. 15-16.

MUSTAFA L. BİLGE

SADÂK

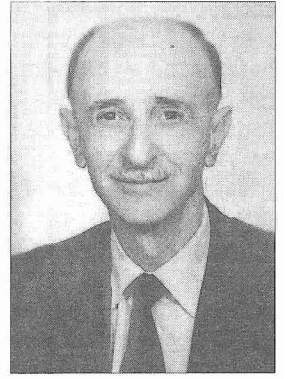
(bk. MEHİR).

SADAK, Bekir

(1920-1993)

Son dönem âlimlerinden,
Arapça hocası.

Üsküp'te doğdu. Asıl adı Bekir Mahmud Bâkî'dir. Kendisinden önce Türkiye'ye göç eden ailesinin aldığı Sadak soyadını kullanmıştır. Babası Hâfız Mahmud Efendi, annesi Lutfiye Hanım'dır. İlk dinî bilgileri uzun süre Üsküp'te Hacı Gazi Camii'nde imamlık yapan babasından aldı. İlk öğrenimine 1926 yılında Üsküp'te Yahyâ Paşa Okulu'nda Türkçe ve Sırpça olarak başladı. 1927'de bölgedeki 400'ü aşkın Türk öğ-

Bekir Sadak

retmenin görevine son verilince tahsiline Sırpça olarak devam etti. Ardından Meddah Medresesi'ne girdi (1931). Bu dönemde hâfızlığa başladı ve kendi ifadesine göre hıfzını yedi ayda tamamladı (*el-Hilâl*, IV/22 [1990], s. 15). Medresede Atâullah Kurtiş'ten ve Fettah Efendi'den (Abdül Fettah Raûf) faydalandı; 1944'te mezun oldu. Aynı yıl Arnavutça öğrenmek amacıyla İşkodra'ya gitti ve buradaki bir camide görev yapmaya başladı. Ancak iki ay sonra Üsküp'ün bombalanması üzerine Meddah Medresesi'nin hocaları ve öğrencileri Studeniçan köyüne intikal etti. Burada toplanan öğrencilere bir yılı aşkın süreyle Arapça ve akaid dersleri okuttu. 1945 yılının ortalarında döndüğü Üsküp'te ders vermeye devam etti. Yeni kurulan Yugoslavya Devleti, Makedonya'nın ilkokul öğretmenini açığını kapatmak amacıyla Türkçe, Makedonca ve Arnavutça pedagoji kursları açtı. Bekir Sadak Arnavutça kursunu tamamladı, ancak öğretmen olarak çalışmadı. Bu arada askerliğini yaptı.

1946 yılının başında Yugoslavya komünist iktidarı bölgeye tamamen hâkim olunca şer'î mahkemeler ve çeşitli dinî müesseselerle birlikte Meddah Medresesi de kapatıldı. Bekir Sadak 1948'de komünist rejimin gittikçe artan zulmünden dolayı Zagreb'e, oradan İtalya'ya ve bu yoldan Kahire'ye gitmek istediye de bunun imkânsız olduğunu anlayarak Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Fakülteyi bitirdikten (1956) sonra üniversitenin Felsefe Bölümü'nde felsefe derslerine katıldı (1956-1957). Bu arada Boşnakça ilk Kur'an tercümesini yapan Mostar ulemâsından Ali Rıza Karabeg'in kızı Ayşe Hanım'la evlendi. 1957'de Zagreb'den İstanbul'a göç etti, 1955'te buraya gelip Burgaz adasına yerleşen ailesinin yanına gitti. 1958-1961 yıllarında Beyazıt ve Süleymaniye kütüphanelerinde İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu üyesi olarak çalıştı. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda din ders-